

Fecr Yayınları: 641

MOLLA HALİL SİİRDÎ'DE
RESM-İ MUSHAF TECVÎD VE KIRAAT İLMİ

Lokman ŞAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Dr. Mehmet Zeki DOĞAN

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Şubat 2023

ISBN: 978-625-8304-88-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MOLLA HALÎL SİİRDÎ'DE
RESM-İ MUSHAF
TECVÎD
VE
KIRAAT İLMİ

Lokman ŞAN

Ankara 2023

Dr. Lokman ŞAN

Mardin-Mazıdağı Şenyuva (Şewaşi) köyünde doğdu (1978). İlk ve ortaokulu doğduğu bölgede okudu. 1990-1997 yılları arasında bölgenin çeşitli Medreselerinde Nahiv ve sarf ilimleri başta olmak üzere temel İslam Bilimlerinde eğitim görerek icazet aldı. 1995 yılında Diyarbakır İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. Eylül 1997 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Kurumunda İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2009-2010 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde altı aylık Tashih-i Hurûf kursunu bitirdi. 2009-2010 yılları arasında Şanlıurfa Hafız Kasım Medresesinde Kurrâ Molla Muhammed Ali BAYAR Hoca Efendiden kıraat dersleri aldı. Bu zaman dilimi içinde hocasından Şâtibiyye Tarikine göre İmam Şatibî'nin Hirzû'l-Emanî adlı eserinden ders alarak yedi kıraatı bitirdi. Daha sonra yine hocasından İmam Cezerî'nin Durre adlı eserinden üç kıraatı da okuyarak bitirdi. Böylece on kıraatı cem tariki usulüyle bitirerek hocasından on kıraatte icazet aldı. Ayrıca hocasından Resm-i Mushaf eğitimi de aldı. 2013-2014 yılları arasında Diyarbakır Selaheddini Eyyubi Kur'an Kursunda Kur'an Kursu Öğreticiliği yaptı. 2014 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Diyarbakır Dini Yüksek İhtisas Merkezi bünyesinde eğitime başladı. 2015 yılında İhtisas Merkezinden ayrılıp Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalında "Öğretim Görevlisi" olarak göreve başladı. 2016 yılında Yüksek Lisans, 2020'de Doktora eğitimini kıraat alanında tamamladı. Yayımlanmış çeşitli kitap, makale ve bildirileri olup halen Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	11
MOLLA HALİL SİİRDÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	18

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİ VE MOLLA HALİL'İN KİRÂAT İLMİNDEKİ YERİ

1.1. KİRÂAT İLMİ	35
1.1.1. Kırâatın Tanımı	40
1.1.2. Kırâat İminin Konusu	42
1.1.3. Kırâat Farklılıkları	43
1.1.4. Kırâat İlminin Önemi ve Gayesi	47
1.1.5. Kırâat İlminin Kısa Tarihi	48
1.1.5.1. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi	48
1.1.5.2. Hz. Ebû Bekir Dönemi	50
1.1.5.3. Hz. Osmân Dönemi	51
1.1.5.4. Tabiîn Dönemi	55
1.1.6. Kırâat İmamları	57
1.2. MOLLA HALİL'DEN ÖNCEKİ DÖNEMLERDE KİRÂAT İLMİNİN EĞİTİM-ÖĞRETİM SÜRECİ	76
1.2.1. İlk Dönem	76
1.2.2. Telif Dönemi	77
1.2.3. Osmanlı Dönemi	78
1.3. MOLLA HALİL VE KİRÂAT İLMİ	83
1.3.1. Siirdî'nin Kırâatleri Ele Alma Metodu	85
1.3.2. Siirdî'nin Kırâatleri Ele Alırken Yararlandığı veya Atıf Yaptığı Başlıca Kaynaklar	90
1.3.3. Siirdî'nin Kırâatlerin Tevâtürü Hakkındaki Görüşleri	94
1.3.4. Siirdî'ye Göre Kırâatte Telif	103

İKİNCİ BÖLÜM

RESM-İ MUSHAF KAVRAMI VE MOLLA HALİL’İN RESM-İ
MUSHAF YAKLAŞIMI

2.1. RESM-İ MUSHAF.....	105
2.1.1. Mushafların Yazı Özellikleri.....	107
2.1.2. Mushaflarla İlgili Yazılan Bazı Eserler.....	113
2.1.3. Resm-i Mushafın Tevkîflîği meselesi.....	115
2.1.4. Siirdi’nin Resm-i Mushaf Metodu.....	117
2.2. MOLLA HALİL’İN RESM-İ MUSHAF YAKLAŞIMI	118
2.2.1. Mushaflarda Açık ve Kapalı Yazılan Tâ-i Te’nisler.....	118
2.2.1.1. Açık tâ “ت” ile Yazılan Müfred Kelimeler	120
2.2.1.2. Açık tâ “ت” ile Yazılıp Müfred veya Cem’ ile Okunabilen Kelimeler.....	125
2.2.1.3. Mushaflarda Açık tâ “ت” ile Yazılan Diğer Bazı Kelimeler... 130	
2.2.2. Mushaflarda Maktû’ ve Mevsûl Yazılan Kelimeler.....	134
2.2.2.1. Mushaflarda Maktû’ Yazıldığına Dair İttifak Bulunan Kelimeler.....	136
2.2.2.2. Mushaflarda Mevsûl Yazıldığına Dair İttifak Bulunan Kelimeler.....	138
2.2.2.3. Mushaflarda Maktû’ mü Yoksa Mevsûl mü Yazıldığına Dair İhtilaf Bulunan Kelimeler	140
2.2.3. Hz. Osmân Mushaflarında Tenvîn ve Te’kid Nûn Harflerinin yazılışı	155
2.2.4. Hz. Osman Mushaflarında Yâ-1 Zâide ve Yâ-1 İdâfe	157
2.2.4.1. Hz. Osman Mushaflarında Yâ-1 Zâide.....	158
2.2.4.2. Hz. Osman Mushaflarında Yâ-1 İdâfe.....	173
2.2.5. Hz. Osmân Mushaflarında Zâ “ظ” ve Ðâd “ض” Harfleri	187
2.2.6. Hz. Osman Mushaflarında Hemze Harfleri.....	200
2.2.6.1. Kelime Başındaki Hemzeler.....	202
2.2.6.2. Kelime Ortasındaki Hemzeler	208
2.2.6.3. Kelime Sonundaki Hemzeler	209
2.2.6.4. Yâ “ی” Şeklinde Yazılan Hemze Harfleri.....	210
2.2.6.5. Vâv “و” Şeklinde Yazılan Hemze “ء” Harfleri	210
2.2.6.6. Vâv “و” Şeklinde Yazılıp Hafzedilen Hemze “ء” Harfleri	211
2.2.6.7. Elif “ا” Şeklinde Yazılan Hemzeler “ء”	212

2.2.6.8. Kelimenin Sonunda Vâv-Elif “وا” Şeklinde Yazılan Hemzeler	212
2.2.7. Hz. Osman Mushaflarında Elif “ا” Harfleri	214
2.2.7.1. Mushaflarda Uzun “ا” ve Kısa “ى” Yazılan Elif Harfleri.....	214
2.2.7.2. Fazla Yazılan Elif “ا” Harfleri	218
2.2.7.3. Vâv-ı Cem‘ Harfinden Sonra Elif Harflerinin Durumu.....	220
2.2.7.4. Mushaflarda Hazfedilen Elif Harfleri	220
2.2.8. Hz. Osmân Mushaflarında “Yâ” Harfleri	226
2.2.8.1. Mushaflarda Eksik Yazılan Yâ “ي” Harfleri.....	227
2.2.8.2. Mushaflarda Fazla Yazılan Yâ “ي” Harfleri	228
2.2.9. Hz. Osmân Mushaflarında Vâv “و” Harfleri	229
2.2.9.1. Mushaflarda Eksik Yazılan Vâv “و” Harfleri.....	230
2.2.9.2. Mushaflarda Fazla Yazılan “Vâv” “و” Harfleri	232
2.2.10. Hz. Osman Mushaflarında Hazfedilen Lâm “ل” Harfleri	236
2.2.11. Hz. Osman Mushaflarında Sin “س” Yerine Yazılan Sâd “ص” Harfleri.....	236
2.2.12. Resm-i Mushaf ile ilgili Diğer Bazı hususlar	239

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOLLA HALİL'İN TECVÎD VE KIRÂAT İLMİNE DAİR

ESERLERİ İLE TECVÎD VE KIRÂAT USULLERİNE YAKLAŞIMI

3.1. TECVÎD İLMİNİN TANIMI VE HÜKMÜ.....	242
3.1.1. Tecvîd İlminin Tanımı	244
3.1.2. Tecvîd İlminin Hükümü	245
3.2. MOLLA HALİL'İN TECVÎD VE KIRÂAT İLMİNE DAİR ESERLERİ.....	248
3.2.1. Risala Tecwidê- Risâle fi ‘İlmi’t-Tecvid.....	248
3.2.2. Risaletü’t-Tecvîd.....	251
3.2.3. Şerhu Diyâi Basîrati Kalbi'l-‘Arûf fi’t-Tecvidi Ve’r-Resmi Ve Ferşi'l-Hurûf	252
3.3. MOLLA HALİL'İN TECVÎD VE KIRÂAT İLMİ USULLERİNE YAKLAŞIMI.....	258
3.3.1. Harflerin Sayısı ve Özellikleri.....	259
3.3.1.1. Harflerin Sayısı.....	260
3.3.1.2. Harflerin Lakapları.....	262
3.3.1.3. Mahreçlerin Sayısı ve Özellikleri	263

3.3.1.4. Hakiki Mahreç	264
3.3.1.5. Takdiri Mahreç	264
3.3.1.6. Fer'i Mahreçler	265
3.3.1.7. Mahreçlerin sayısı	269
3.3.1.8. Mahreçler.....	270
3.3.1.9. İstiâze ve Besmele.....	276
3.3.2. Harflerin Sıfatları	279
3.3.2.1. Mehtût “المهتوت”	281
3.3.2.2. Hâvi “الهاوي”	282
3.3.2.3. Nakr “النقر”	283
3.3.2.4. Harflerin Sıfatları Şeması	286
3.3.3. İdgâm	287
3.3.3.1. Küçük İdgâm (İdgâm-ı Sağır).....	288
3.3.3.2. Büyük İdgâm (İdgâm-ı Kebîr).....	288
3.3.3.3. Tam İdgâm	290
3.3.3.4. Nakıs İdgâm	290
3.3.3.5. Mütemâsil, Mütecânis ve Mütekârib İdgâmlar	292
3.3.3.6. Çeşitli İdgâmlar	294
3.3.4. Sâkin Nûn ve Hükümleri.....	299
3.3.4.1. İzhâr	299
3.3.4.2. İdgâm.....	301
3.3.4.3. İklâb	302
3.3.4.4. İhfâ'	303
3.3.5. Sâkin Mîm ve Hükümleri ile Hükümü'r-Râ.....	305
3.3.5.1. İhfâ-ı Şefevî-İzhâr-ı Şefevî.....	305
3.3.5.2. Râ “ر” Harfinin Hükümü	305
3.3.6. Çeşitli Tecvid Konuları.....	307
3.3.6.1. Sekte ve Hâ-i Sekt.....	307
3.3.6.2. İhtilas	310
3.3.6.3. Tenkîs “التنكيس”	311
3.3.6.4. Gunne	312
3.3.6.5. Hemze Konusu	313
3.3.6.6. İmâle	315
3.3.6.7. Medler.....	317
3.3.6.8. Vakf ve İbtida	319

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
MOLLA HALİL'DE KİRÂAT, TEFSİR, RESM-İ MUSHAF İLE	
DİLBİLİM İLİMLERİNİN MÜNASEBETİ	
4.1. MOLLA HALİL'İN "BASİRATÜ'L-KULÛB" ADLI	
TEFSİRİNDE KIRAATLARA YAKLAŞIMI	340
4.1.1. Mütevatir Kırâatler	343
4.1.1.1. Siirdî'nin Âyetlerin Yorumunda Tercih Ettiği Mütevatir	
Kırâatlerden Örnekler	345
4.1.1.2. Siirdî'nin Âyetlerin Yorumunda Tercihinde Bulunmadan	
Naklettiği Mütevatir Kırâatlerden Örnekler.....	347
4.1.2. Şâz Kırâatler	351
4.1.2.1. Siirdî'nin Tefsirinde Dil Kurallarına Delil Olarak Kullandığı	
Şâz Kırâatlerden Örnekler.....	352
4.2. SİİRDÎ'DE KİRÂAT RESM-İ MUSHAF İLİŞKİSİ	356
4.2.1. Kırâatlerin Resm-i Mushafa Etkisi	358
4.2.2. Resm-i Mushafın Kırâatlerin Tercihindeki Rolü	362
4.3. SİİRDÎ'İN DİL KURALLARINA KİRÂATLERİ DELİL	
OLARAK KULLANMASI	368
4.3.1. Siirdî'nin Bazı Dil Kurallarına Hem Mütevatir Hem De Şâz	
Kırâatleri Delil Olarak Kullanması.....	372
4.3.1.1. Gayr-ı Münsarif İsimler.....	372
4.3.1.2. Nâib-i Fâil.....	375
4.3.1.3. Müstesnâ İsimler.....	376
4.3.1.4. İzâfe	379
4.3.1.5. Zamir.....	383
4.3.1.6. İsm-i Mevsûl	386
4.3.1.7. Masdar.....	389
4.3.1.8. Fiil.....	390
4.3.1.9. Nasb Edatları.....	391
4.3.1.10. Medh ve Zemm Fiilleri.....	394
4.3.2. Siirdî'nin Bazı Dil Kurallarına Mütevatir Kırâatleri Delil Olarak	
Kullanması.....	394
4.3.2.1. Faile Ait Fiilin Hafzedilmesi	394
4.3.2.2. Mahallen Mu'rab Olan Cümleler.....	395
4.3.2.3. Kâne "كُنْ" Edatı Haberinin Mukaddem Olması	396
4.3.2.4. Nefy-i Cins Edatı Lâ'nın "لَا" İsmi	396
4.3.2.5. Atf.....	397

4.3.2.6. Bedel	399
4.3.2.7. Atf-ı Beyân	400
4.3.2.8. Mukârabeye Fiiller	400
4.3.2.9. İsmü'l-İşâre	401
4.3.2.10. Cezimli Harflerin Vasıl Halinde Harekelenmesi	402
4.3.3. Siirdî'nin Bazı Dil Kurallarına Şâz Kıraatleri Delil Olarak Kullanması	404
4.3.3.1. Haber Olan Cümlelerin Aid Zamiri	404
4.3.3.2. İn “إِنْ” Edatının Leyse “لَيْسَ” Anlamında Kullanılması	405
4.3.3.3. Mef'ûlû Bih İsmi'nin Vacibi Olarak Takdimi	405
4.3.3.4. Münâdâ İsimler	407
4.3.3.5. Nûn-i Cem' Harfinin Hazfedilmesi	409
4.4. SİİRDÎ'NİN DİL KURALLARINI KİRÂATLERE DELİL OLARAK KULLANMASI	410
4.4.1. Nâhiv Kurallarını Kıraatlere Delil Olarak Kullanması	413
4.4.2. Sarf Kurallarını Kıraatlere Delil Olarak Kullanması	418
SONUÇ	421
KAYNAKÇA	425

ÖN SÖZ

İslâm dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim, en son indirilen semavî kitaptır. Onun okunuşu ve hükümleri kıyamete kadar kesintisiz olarak devam edecektir. Müslümanların inanç ve davranışlarını şekillendiren ebedî mucize Kur'ân hakkında asırlardır sayısız kitap yazılmıştır. Bizim bu çalışmamız da Kur'ân ilimlerinden resm-i Mushaf, tecvid ve kırâat ilimleriyle ilgilidir. Bu ilimler İslâm'ın ilk döneminden itibaren ilgi odağı olmuş, tabiin döneminde ilk şeklini almaya başlamış ve sonraki dönemlerde sistemleşerek hem yazılı hem sözlü olarak kesintisiz bir şekilde günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ilimlerde birçok âlim temayüz etmiştir. Bu âlimlerden bazıları eser bırakırken bazılarının ise görüş ve okuyuşları şifahî olarak günümüze aktarılmıştır. Son dönem Osmanlı âlimlerinden Molla Halil de bbu ilimlerde eser veren önemli âlimlerden biridir. Biz bu çalışmamızda başta onun kırâat ilmiyle ilgili eserleri olmak üzere diğer alanlarda yazdığı eserlerini de göz önünde bulundurarak Molla Halil'in resm-i Mushaf, tecvid ve kırâat ilimlerine yaklaşımını ele almaya çalıştık. Bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım bütün hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lokman ŞAN
Diyarbakır 2023